

Les violències llegides des de l'oportunitat de canvi i dignificació

El testimoni de l'experiència en un dispositiu educatiu i terapèutic: les Aules Integrals de Suport (AIS)

Mia Puig Rovira

Mestra de l'AIS Arquitecte Gaudí

Isaac Sbordone Retuerta

Mestre de l'AIS Arquitecte Gaudí

Jose Castillo Murillo

Psicòleg Referent CSMIJ AIS Germanes Hospitalàries

Esther Cárcel Ferrer

Psicopedagoga Referent EAP B46 de Sant Feliu de Llobregat

Rebut: 19.04.2024 **Acceptat:** 21.04.2024

DOI: <https://doi.org/10.32093/ambits.vi60504952>

Resum

Les violències llegides des de l'oportunitat de canvi i dignificació.

El testimoni de l'experiència en un dispositiu educatiu i terapèutic: les Aules Integrals de Suport (AIS)

L'experiència que es transmet és el testimoni de la pràctica reflexiva realitzada pels professionals de l'AIS de l'escola Arquitecte Gaudí. El treball es planteja amb infants on la violència és sovint llur carta de presentació, i els fa insostenibles en contextos educatius. Des del nostre dispositiu, ens proposem llegir i comprendre les diferents cares d'una violència que els infants manifesten en forma de malestar subjectiu. La interpretem com una demanda de ser mirats, cuidats i acompanyats, a l'espera d'ocupar un lloc de dignitat en aquest món. Amb aquest treball, pretenem comprendre el sentit de la conducta violenta, per traduir-la i transformar-la en formes alternatives de tramitar el malestar i que afavoreixin la possibilitat de vincular-se als entorns d'aprenentatge. Aquesta tasca es planteja des d'un treball integrat educatiu i terapèutic, orientat per uns principis d'intervenció fonamentats en la indagació permanent i la posició ètica. Treball que es desplega a partir de la creació de diferents espais de participació i confiança amb l'alumne, la família i els professionals que donen lloc a l'expressió i escolta mútua de les veus, narratives i iniciatives. Volem donar veu a l'experiència a partir de la presentació de diverses vinyetes que testimonien aquesta experiència promotora d'aprenentatge, corresponsabilitat i humilitat per a part de tots els agents.

Paraules clau: Violència, dignitat, indagació, acompanyar, oportunitat, triangulació, conversa, treball integrat, xarxa, relat, subjecte, joc, contingència, consentiment.

Abstract

Violence seen as an opportunity for change and dignity.

The testimony of the experience in an educational and therapeutic device: the integrated support classrooms (AIS)

The experience transmitted is the testimony of the reflective practice carried out by the AIS professionals of the Gaudi Architect School. The work is approached with children where violence is often their calling card and makes them unsustainable in educational contexts. From our device, we propose to read and understand the different faces of violence that children manifest in the form of subjective discomfort. We interpret it as a demand to be watched, cared for, and accompanied, waiting to occupy a place of dignity in this world. With this work, we aim to understand the meaning of violent behaviour, translate it, and transform it into alternative ways of processing discomfort, that favour the possibility of linking to learning environments. This task is proposed from an integrated educational and therapeutic work, guided by principles of intervention based on permanent inquiry and ethical position. Work that unfolds from the creation of different spaces of participation and trust with the student, the family, and the professionals that give rise to the expression and mutual listening of the voices, narratives, and initiatives. We want to give voice to the experience by presenting various vignettes that testify to this experience promoting learning, co-responsibility, and humility of all the agents.

Keywords: Violence, dignity, inquiry, accompanying, opportunity, triangulation, conversation, integrated work, network, story, subject, play, contingency, consent.

Contextualització, presentació de context i marc d'intervenció

Amb l'aprovació del Decret 150/2017 de l'atenció educativa a l'alumnat en el marc d'un sistema educatiu inclusiu, es van implementar les Aules Integrals de Suport (AIS), definides com espais educatius i terapèutics singulars que tenen com a objectiu proporcionar de forma temporal, una atenció integral i intensiva als infants amb necessitats educatives especials associades a trastorns mentals greus. Aquests alumnes necessiten el suport i l'acompanyament per poder assolir l'equilibri i el benestar personal pel retorn als contextos escolars ordinaris. Aquesta nova conjuntura del decret ens convoca al repte d'acostar les maneres d'abordatge terapèutic i educatiu, en molts sentits diversos i contradictoris.

En aquest marc vàrem començar l'experiència, ara fa 7 anys, a l'AIS Arquitecte Gaudí de Sant Feliu de Llobregat. Al llarg d'aquests cursos hem estat treballant amb la convicció i posició ètica de generar un espai educatiu que afavoreixi un procés de dignificació i obri la possibilitat de mantenir una vida en comú.

La intervenció s'emmarca des de la concepció que l'educació escolar pot esdevenir promotora de Salut Mental, si es considera el context educatiu com un espai social i socialitzador que, si es generen les condicions, pot contribuir al benestar físic, mental i social dels alumnes. Aquesta aposta ens convoca a orientar-nos per una ètica fonamentada en l'hospitalitat, l'acollida i l'acompanyament de la singularitat i necessitats sentides pels infants. Aquest posicionament ens remet com a professionals a adoptar una posició indagadora, de compromís i responsabilitat per construir de manera col·laborativa un espai en el que aquests infants puguin ocupar un lloc de

valor, siguin acollits amb la seva essència i puguin desenvolupar un sentiment de pertinença que contribueixi a la promoció de l'estabilitat i recuperació.

Entenem l' AIS com una transició que acompanya l'alumne i la seva família en un procés de dignificació i reivindicació de la seva existència, en el que la veu dels alumnes i les famílies ens orienten i esdevenen els protagonistes del seu propi recorregut.

La finalitat de la intervenció radica en promoure processos de protecció del desenvolupament i aprenentatge en el context on l'infant aprèn i es desenvolupa. Vetllar per identificar tots aquells aspectes que obstaculitzen i fixen les dificultats de l'alumne serà l'element clau per implementar accions que, en la mesura del possible, redueixin o neutralitzin els episodis de malestar i violència. En aquest sentit: alumne, família i centre educatiu d'origen, juguen un paper revelador primordial per poder construir aquesta resposta integral i així restablir les estructures socialitzadores i d'aprenentatge.

Un aspecte clau de la intervenció a l' AIS és el caràcter **integral** de l'atenció a l'alumnat. Aquest caràcter introdueix una perspectiva pluridisciplinària sanitari-educativa-social que dona resposta a les contingències fràgils i complexes amb les que ens trobem i que fan necessari el treball en xarxa. Una xarxa que s'ha de consentir i construir per promoure la col·laboració i treball conjunt.

Aquests processos de treball col·laboratiu comporten ineludiblement un creuament de mirades i perspectives entre educació, salut mental i treball social. Cap mirada conté l'explicació i resposta a la complexitat i fragilitat que impregnen els casos que ens ocupen i els professionals que els acompanyen. Aquest treball conjunt no té la finalitat d'agrupar mirades i ni tampoc de fusionar-les. El que plantejem és la necessitat de posar en conversa les perspectives per construir un únic camí, una resposta amb un mateix destí, el benestar. Per tot això és clau el vincle, generar condicions per a fer llaç, promoure el compromís, el reconeixement mutu i teixir la confiança entre els professionals, la família i el propi alumne.

Aquesta perspectiva de treball pretén trencar amb la solitud i malestar col·lectiu generat. Al mateix temps defugir de la precipitació, la urgència, i els resultats immediats, i per poder introduir processos de cooperació i d'ajuda mútua que ajudin a reduir i neutralitzar la fragmentació i la manca de cohesió entre els agents implicats en el que les famílies i els propis alumnes tindran un paper clau. Tot això serà possible si es generen les condicions per la participació, el vincle i el consentiment de tots els agents alumnes, famílies i professionals.

Tot aquest treball es desplega en un context on el malestar és inherent. L'aspecte clau i denominador comú de tots els casos als que acollim i volem donar resposta és la fragilitat, la posició d'indignitat i la dificultat d'ocupar un lloc de valor. En moltes ocasions es tradueix en conductes violentes que ens cal acollir, interpretar, acompanyar i transformar en una possibilitat d'ocupar un lloc diferent. Descobrir maneres inèdites i diferents per donar a conèixer i tramitar el malestar.

Reflexionem sobre un marc que ens orienti per llegir la violència.

Des d'un començament i com a punt de partida i reflexió en la nostra tasca se'ns generen moltes preguntes: Com entenem la violència i la funció que ocupa? De quina manera la llegim i li donem resposta? Des de quin paradigma ens orientem?

Des del moment en què se'ns convoca a treballar amb infants que es presenten en els diferents contextos amb conductes pertorbadores, que violenten i que estan sentenciosament inscrits en l'imaginari com: trastornats de la conducta, hiperactius, nens trastornats, és el nostre deure ètic/professional interrogar-nos sobre com donar resposta i acolliment a això que ens violenta. Allò que és traduït com a violència ens condueix ineludiblement a la necessitat de pensar en com i des quin marc entenem i conceptualitzem la violència. Podem quedar-nos ancorats en el fenomen en si, o indagar per a localitzar maneres de pensar i interpretar-la.

El marc conceptual sobre aquesta temàtica és molt ampli i ens hem centrat en algunes referències concretes per donar sentit i orientar la intervenció. Ens proposem delimitar certs elements clau per establir un marc de referència des d'on poder identificar els vectors a tenir presents per comprendre algunes de les raons que ens expliquin aquest fenomen en els infants. Compartim com interpretem la violència en la praxi que proposem des del dispositiu AIS de l'Arquitecte Gaudí de Sant Feliu de Llobregat, sent conscients que no hi ha una unitat de la violència sinó una varietat de fenòmens que poden estudiar-se des de diferents abordatges teòrics.

L'etimologia de la paraula violència sorgeix de l'acció d'una força. Derivada de *Violo*, i aquesta de *vis*, que en llatí significa força; *olentia*, abundància. Llavors abundància de força, i per tant, excés a regular. També aquesta perspectiva etimològica situa l'articulació del llatí *vis* (força) i *latus* (participi passat del verb *ferus* que vol dir portar transportar). En un sentit etimològic significa doncs, portar la força a quelcom o a algú.

Aquesta aproximació etimològica ens permet aturar-nos en la idea d'*abundància de força i excés a regular*. Fem una primera hipòtesi respecte a l'excés de malestar, de vivències desajustades, o subjectivitats turmentades que estan desbordades i no es poden regular. La violència compleix la funció de descàrrega, però també ho podem interpretar com un fer-se escoltar, demanar ajut. Com planteja Brignoni (2022) la violència com un parlar amb un cos que l'actua, a falta de poder traduir-la d'una altra manera.

Respecte a la segona part de la referència etimològica en la que situa la presència de l'altre, se'ns genera l'interrogant en relació a l'efecte que produeix l'altre en el subjecte, un altre que violenta, un altre que convoca, un altre que demanda, un altre que fa mirall, un altre que..., en aquest sentit recollim la idea que va proposar René Girard (1972), en el seu assaig del binomi la violència i el sagrat, en el que ens planteja un marc per a l'ús del terme, rastrejant sabers diversos des de la sociologia, l'etnologia i la psicoanàlisi, entre altres, localitza mites i ritus que situen la violència a vegades com a fundadora d'un ordre social. Aspecte que ens connecta de ple amb

l'entorn educatiu com a entorn social i socialitzador i ens convoca a plantejar-nos el repte a l' AIS de llegir aquesta violència per delimitar-la i fer possible la vida en comú.

La violència per tant es un reflex de quelcom que falla entre el subjecte i la societat en la que viu. Aquí prenem la pregunta que es fa Chantal Maillard (2018), en el seu assaig: “*És possible un món sense violència?*” planteja que estem en aquest món on la llei de la fam i el contracte que signem per la vida implica la violència. I agrega altres maneres de violència no lligades a la necessitat sinó al plaer, a la cobdícia, inèrcia o indiferència.

La violència té moltes manifestacions, la podem viure des de l'agressió física, verbal, l'assetjament, el rebuig, els furt. La clínica llegeix aquests fenòmens des de la lògica de l'acte; en aquest sentit és important parar atenció a diferenciar l'*acting-out* del passatge a l'acte, l'acte localitza l'emergència d'un subjecte que dona a veure, diu, no vol saber res d'això, o la confrontació amb paraules o escenes ho confronten a una angoixa que ho embarga. En l'*acting-out* el subjecte espera una resposta a mode d'interpretació. En canvi en el *passatge a l'acte* tracta de trencar el vincle amb aquest altre del qual ja no s'espera res, com ho planteja Lacan en el seminari sobre l'angoixa (1963). En aquestes escenes on es posa en joc aquest *acting-out* els professionals de l' AIS som aquest altre que interpreta i acull, dels quals els subjectes encara esperen quelcom des de l'esperança.

Violència i AIS.

Gran part de les nostres casuístiques són nois/alumnes/pacients derivats a l' AIS per les seves alteracions mentals, sovint identificades per la seva violència cap a tercers i/o cap a ells mateixos o, de manera assídua, com a subjectes que pateixen la violència dels seus progenitors, entorn social, i polítiques assistencials.

Al dispositiu AIS la violència sovint és un acte de presentació. És inevitable veure i viure l'acte violent en primera persona com una mà mesquina, un insult premeditat, o el perill imminent. Una vivència de gran inquietud per fer front a situacions d'aula dinamitzades, pors entre els companys i companyes i la impotència de tots els agents i professionals que vetllen per la seguretat d'un i altres. Pensar en com llegir i donar resposta a aquestes situacions és un repte i un procés. Separar-nos de la lògica del càstig i l'exclusió que sovint impregna la resposta a aquestes situacions i en canvi interpretar-les i fer-ne una elaboració més enllà del fenomen de l'acte que ens eclipsa i ens pot conduir a concloure per excloure al subjecte, és el primer pas en la nostra tasca. Es tracta de cercar el consentiment i el vincle amb el subjecte per fer possible el pont entre l'acte violent i la responsabilització i presa de decisions conscients.

En aquest sentit, si sortim de la seva interpretació més primària, la violència no deixa de ser un llenguatge no verbal que per si sol no ens indica més que elements punitius i de venjança. Ara bé, si mirem amb deteniment allò que tot acte violent ens presenta i exposa, podem traduir per interpretar, podem analitzar per no jutjar i podem acompanyar per no sentenciar.

Sovint observem que les situacions d'aprenentatge i les experiències vitals son motors i catalitzadors d'aquell malestar que pot generar respostes violentes i descontrolades. Des de l' AIS en col·laboració amb els professionals que intervenen en els casos, cerquem d'aproximar-nos a aquesta violència per entendre-la , traduir-la i acompanyar-la. Posem al servei de la paraula i de la dignificació del subjecte tot allò que supera les barreres estigmatitzadores d'un acte violent.

L'oportunitat que ens ofereix l'abordatge del recorregut vital, escolar, familiar dels diferents nens i nenes amb casuístiques i experiències diferents, sempre des d'una mirada holística, ens permet encarar-los des d'una perspectiva singular. Al mateix temps que aquest procés ens permet anar localitzant els principis que ens orienten i van delimitant la lògica de treball de l'equip.

El treball al voltant dels casos ens convoca en un primer moment en donar lloc al malestar, sovint traduït en violència. Aquesta forma de tramitar el malestar és l'element que els confronta i els perjudica. És l'element que els mobilitza i alhora els bloqueja. És la primera barrera a la qual hem de posar fil i agulla per respondre a la posada en acte de les seves inseguretats, neguits, pors i traumes. Ja començant a operar amb els processos de dignificació del subjecte més enllà de prejudicis i etiquetes. Posant en valor la seva essència i genuïnitat, tot vetllant que allò que per ell/ella és important, surti a la palestra i pugui ser entès, considerat i valorat. Part important d'aquest paper de dignificació el juga l'entorn familiar, moltes vegades encapsulat en un sentiment de culpa i impotència.

Els casos, les contingències i els escenaris al voltant dels subjectes són la base de la nostra tasca. És a partir d'aquestes evidències que s'articula la conversa. Conversa regular regida per la indagació, que ens ajuda a formular hipòtesis a partir de les qual es van concretant les lògiques de treball. Aquest procés es va teixint a través del relat verificant i reformulant les hipòtesis i introduint noves vies d'indagació. Aquesta forma de treballar ens ajuda a dotar de sentit el dia a dia, donar valor a la contingència i ser conscients que treballem amb una gran incertesa. La realitat és que la quotidianitat està impregnada d'impredictibilitat. Les situacions emergeixen amb força i ens cal estar orientats per uns principis d'intervenció i des d'una posició creativa, oberta i cooperativa entre els professionals. S'han de crear respostes inèdites que puguin transformar aquests situacions en oportunitats de canvi i elaboració i que ens apropin a fer possibles les situacions educatives.

Molts són els principis que ens orienten, com la triangulació versus confrontació, oferiment versus demanda, afinitats versus propostes descontextualitzades, anticipacions versus irrupció, temps versus pressió, regularitat versus impredictibilitat entre d'altres. Els professionals operem com a tercers, que observen, que descompleten amb la finalitat de teixir intervencions que obrin oportunitats de treball.

A l' AIS s'intenta generar una atmosfera desitjant, com ho introdueix Antonio Di Ciaccia (2003). Una atmosfera que dona lloc a que puguin portar les seves inquietuds, els seus interessos, els seus sabers, el valor de la seva persona.

De la localització del subjecte a la intervenció

A continuació presentarem alguns dels casos que hem treballat des de l'AIS i que posen en joc els principis, la lògica del treball que articulem. Pretenem mostrar com des de les situacions contingents es pot anar treballat i incidint en el possible poder transformador de l'acció educativo-terapèutica.

En moltes ocasions, la violència, si es interpretada des del fenomen, ens pot dur a voler eliminar-la i castigar-la. Per contra, des de la nostra posició, intentem interpretar la violència com quelcom que mostra una posició, un patiment, una circumstància del subjecte que interpretant-la ens possibilita localitzar la possible funció que compleix. Des de l'experiència hem observat que de l'acte violent en podem fer moltes lectures. En les vinyetes il·lustrarem algunes d'aquestes interpretacions i lectures que fem: de denúncia, de necessitat de control i poder...

Les vinyetes fan referència a situacions reals i vivenciades en el context AIS. Per preservar l'anonimat i confidencialitat dels infants els noms dels protagonistes no corresponen als reals.

Vinyeta 1. La denúncia enuncia un acte de violència.

Contextualització.

L'Arnau arriba a l'AIS amb un grau de violència molt alt. No pot suportar la presència de l'altre, ens ho mostra de manera explícita amb un "cállate". La presència de l'altre sempre porta implícit el cop, l'insult, l'amenaça, la cerca de la submissió.

Tot això ens va fer preguntar el perquè de la seva hostilitat i plantejar-nos possibles maneres d'apropar-nos a ell. Un dels aspectes que ben aviat vàrem copsar va ser la importància de respectar una distància en la manera d'apropar-nos, la distància física, el to de veu, la mirada. L'Arnau és molt sensible a les converses, demanda companyia amb un "quédate" però de lluny, des de la distància. És un noi que ve arrossegant una carta de presentació fragilitzada i amb sentències com:

Taula 1. Transcripció literal de les verbalitzacions del nen i de les verbalitzacions fetes envers al nen

Es parla del noi	El noi parla de com és parlat
<p>Directora. No és sostenible a l'escola. Molta violència “Estar amb ell és agressió” Mare diu que “los niños del parque le llaman Muñeco diabólico”. “A veces me cuesta controlarme, se me escapa la mano”. Mestra. “Els nens no volen està amb ell”. Escola: No pot entrar a classe. Està amb una vetlladora a la que fa agressions físiques i verbals.</p>	<p>“Mi madre nunca me da putos abrazos”. “Mi madre me pega y me chilla. Decidle que no lo haga”. “Yo pego porque mi madre me pega”. “Hace días que estoy enfermo, mi madre no me lleva al médico. Hacedle una nota para que me lleve”. “Mi madre va a denunciar a mi padre porque no le paga, tiene un abogado”. “Ayer me encerré en mi habitación, mi madre y Carlos se estaban gritando por culpa de la puta de la Milagros”. “Hoy mi corazón ha estado tranquilo, no he pegado a nadie”. “Mi madre no me lleva al dentista porque dice que no tiene dinero. Y la cabrona se lo gasta en tabaco y pinturas”. “¿Tú conoces la página XXX de internet?”.</p>

Microrelat de la vinyeta. L’esmorzar promotor de conversa.

A les 11h del matí l’horari públic ens convoca de nou com a grup al pati interior. Moment d’esmorzar i compartir una estona de conversa entorn als temes que el dia i la situació ens depara. Els nostres esmorzars es fan visibles, apareixen comentaris sobre les aportacions nutritives dels diferents aliments i llur relació amb la pròpia salut.

L’Arnau acostuma a dir que no porta esmorzar. Quan li suggerim que vagi a revisar la motxilla no accepta ni tampoc consenteix que cap adult ho faci, argumenta que la seva motxilla és personal i ningú té el dret de revisar-la. De vegades treu un paquet de galetes o “bolleria” i ens demana que revisem la data de caducitat, doncs en ocasions hem comprovat que estava en mal estat. Diàriament li oferim la possibilitat de poder esmorzar una peça de fruita, doncs a ell li agraden moltíssim els plàtans i les pomes pelades. Quan consent aquest oferiment ens fa saber que es sent cuidat i agraït.

Avui l’Arnau ens diu que no porta esmorzar. A continuació es dirigeix a un caixa de retalls de fusta per denunciar, mitjançant aquest suport, com es sent tractat en el seu nucli familiar. En primer lloc es reivindica com a ésser genuí i competent, com a nen que té el dret de ser escoltat i cuidat. Col·loca al 1r i 2n prestatge un grup de fustes que representen les seves idees i decisions. A la part inferior situa la caixa de les fustes buida titulant-la: “obligaciones y cosas que me ponen nervioso”.

Figura 1. Transcripció literal dels cartells de la foto: “Que me obligue a ponerme el pijama solo llegar a casa”. “Él no es mi padre”. “Que me comparen con los otros”. “Que no me saquen de casa”. “Me siento como si estuviera en una prisión”. “Que me prometan algo y no lo cumplan”. “Que me metan prisa y me chillen para ir al cole”. “Que no me compren nada escolar”.

De la localització del subjecte a la intervenció.

En aquesta vinyeta es posa de relleu la funció que molt sovint observem que tenen els actes violents dels infants com a denúncia de situacions desajustades que viuen. Sovint posen en joc el que Hegel (1993) planteja com el “*Puro prestigio, tu o yo*”, i la nostra intervenció la orientem cap a la transformació d’un, entre tu i jo.

El noi posa en acte el que des del llenguatge se l’ha situat com “*el niño diabólico*” fent referència a com el nen és parlat. Des de l’AIS se li ofereix la possibilitat de presentar-se d’una altra manera i buidar la identificació, generant les condicions per a una rectificació subjectiva.

En aquest cas pren gran valor la funció del llenguatge. Com el nen és parlat. Darrera d’un acte hi ha un voler dir i en funció de la resposta es pot o no promoure un canvi. L’escolta de les verbalitzacions dels infants a l’AIS es planteja com un treball a varis, escoltant, fent mirall, triangulant, amb la intenció de produir un efecte en el nen. S’intenta que aquest efecte incideixi en l’atmosfera de l’AIS, que els altres infants en puguin fer mirall, de manera que es puguin anar trenant les vinculacions dels nens i les intervencions dels adults per a sostenir o deixar caure les identificacions.

Per l'Arnau les situacions que impliquen una dimensió pública i col·lectiva són interpretades com situacions que el violenten i que fan mirall a vivències desregulades del seu propi context. Interpretem que es posa en joc el fet que en el seu entorn habitualment no disposa de referents adults per compartir les seves inquietuds, necessitats i neguits.

Cada espai dona lloc a allò singular de cada infant. En aquest cas l'espai d'esmorzar, un espai violent i violentat, que convoca als infants a posar en escena les dificultats que tenen amb el cos i l'alimentació. També aquests situacions els permet mostrar com s'exposa cadascú davant dels altres, com es situen, que mostren als altres, com són tractats per l'altre. Aquest moment del dia, dona peu a la conversa, una conversa que inaugura un fil de treball.

El valor de la conversa, la conversa com element clau a partir del qual s'edifica la lògica del treball. Parem atenció sobretot a com s'articulen els enunciats i les enunciacions. Presentar-nos des d'una posició d'interès sincer per les seves aportacions. Acollir qualsevol moment com una oportunitat per continuar el fil de la conversa.

Aquest aspecte s'observa de manera clara en l'Arnau, en el moment que pot captar que ell que ell vol mostrar és escoltat per l'altre, acollit i posat en valor pot minvar la pulsio i, és en aquest moment, que pot inserir-se quelcom de l'ordre de l'elaboració i l'aprenentatge. Sense que aquesta posició s'instauri com a permanent, sinó que s'entra en intermitències de impossibilitat-possibilitat del tracte i l'aprenentatge. És a dir, un no sempre.

La conversa amb l'equip ens permet interpretar les conductes agressives "violentes" adreçades sovint als adults, interpretant que no van dirigides al subjecte, sinó que són un impuls que aflora davant la dificultat per articular la demanda a través del llenguatge. I al mateix temps observem que el llenguatge per l'Arnau esdevé molt invasiu, és extremadament sensible a l'excés de conversa que se li pugui suggerir doncs ell automàticament respon sempre amb un *Cállate*, però també diu *no me dejes, quédate!* també demana d'una distància física per no envair el seu espai vital. Aquest és un punt crucial que ens orienta per donar resposta, demana respectar els silencis i mantenir la distància sense renunciar a l'acompanyament. A l'espera pacient de la contingència que faci possible introduir la paraula.

Vinyeta 2. Hi ha alternativa a la violència: Modo AIS.

Contextualizació.

El David arriba a l'AIS amb un grau de violència molt alt. El context familiar opera amb uns patrons relacionals molt agressius, poc curosos amb el tracte. Existeix una relació mare-fill regida per la lògica amor-agressió: te quiero, te agredo.

Microrelat de la Vinyeta. La formiga. Les contingències que esdevenen oportunitats.

El moment de transició del context familiar al context AIS és un moment delicat en el qual hem observat la necessitat de deixar un temps d'acollida individual en el que cadascú pugui fer, parlar, compartir, jugar,... Ben aviat es comencen a dibuixar els diferents itineraris personalitzats

que cada infant va construir. Per tal d'acollir i tramitar cadascun dels neguits o propòsits, nens i adults ens anem situant en l'espai més adient. La zona enjardinada i el pati interior faciliten propostes de caire motriu, l'experimentació amb el sorral, l'observació dels canvis en els arbres i plantes,... A la sala corporal hi ha disponible matalassos, coixins, pilotes i robes, aquest espai facilita el recolliment, la calma, la intimitat... així com la pulsíó, el moviment, la descàrrega d'adrenalina. La sala comuna és el punt de trobada de la tribu. A la pissarra es fa visible l'organització horària del dia. Als diferents prestatges una extensa i variada oferta de jocs de taula, instruments de mesura, jocs de construcció, material matemàtic,...

Un matí, el David estava al terra de la sala comuna plenament captivat i immers en una creació de lego. De repent crida el nom d'un dels mestres: - *Mia, corre ven !* Aquesta estava al jardí tenint cura d'una planta i a l'escoltar la seva demanda s'apropa.

- *"Mira, esta pobre hormiga se ha perdido y ha llegado hasta aquí. Es mejor que tú te la lledes al modo AIS porque si lo hago a la puta manera de mi familia me la voy a cargar"*.

La Mia interpreta el modo AIS proposat pel David com a una manera de fer curosa i respectuosa, sense pressa, on la paraula acompanya l'acció. En ella hi ha una escolta activa mútua dirigida al benestar de tothom.

Aleshores la Mia agafa un full de paper i tot dirigint-se a la formiga li diu:

- *"Formiga quina sort que has tingut que el David t'hagi trobat. Potser has sortit del formiguer i t'has desorientat i ara deus tenir ganes de tornar amb les teves companyes. Així que no tinguis por, intentaré que pugis al full i et duré fins al formiguer del jardí"*.

Figura 2. Fotos il·lustratives de la vinyeta. El nen troba una formiga i la retornem al formiguer al modo AIS.

De la localització del subjecte a la intervenció.

En aquesta vinyeta s'il·lustra com els infants ens mostren el lloc que ocupen i el sentiment d'indignitat que senten, que sovint l'expressen a través de l'hostilitat cap a l'altre. El relat ens evidencia que en el procés de dignificació s'inicia un canvi de posicionament envers l'altre, incorporant el reconeixement i la cura.

Observem que la violència que manifesta el David, és un reflex de com ell viu la violència. Com una forma de control i domini. Fa una transferència amb la formiga en relació a com se sent tractat. Escoltem un patiment per la posició de submissió i anul·lació que sent com a subjecte, com una denúncia de com els adults li han fallat.

En les sessions de treball d'equip, les converses ens brinden l'oportunitat d'introduir elements de comprensió, situem com a crucial orientar-nos per l'efecte que produeix que es posi en tensió la dualitat, "*a la puta manera de mi familia y modo AIS*". En aquest sentit, situem la importància de tractar amb cura la verbalització de "*la puta manera de mi familia*", ser curosos amb el tracte de la família. Evitar ser un més que es posa en línia en situar a la família en una posició debilitada i d'indignació, sense eludir la responsabilitat que tenim com a educadors en l'oferiment d'una alternativa promotora de la convivència i el bé comú.

Aquesta posició ens exigeix parar atenció, des del respecte, als recorreguts vitals de cada subjecte i les seves famílies. Defugir de la idea d'un patró estàndard de família i donar lloc a la pròpia família com a valuosa. Defugir dels judicis de valor i els prejudicis, introduint ponts per oferir a la família l'oportunitat d'escoltar la iniciativa del nen, posant en valor maneres diferents de fer front a les situacions.

Com interpretem que identifica el noi a la formiga? La formiga com a reflex d'ell mateix que busca una manera diferent a poder ser tractat, al modo AIS. No ser trepitjat ni erradicat, sinó acompanyat. Hi ha una identificació imaginària. Les identificacions permeten modular la manera de fer.

En aquest cas hi ha un adult que acull aquesta demanda, demanda que reivindica ser tractat dignament, des del bon tracte i la cura. L'adult acompanya des del llenguatge, el relat i el tracte amb tacte i delicadesa.

Com ens posicionem els adults, evitant els judicis de valor preexistent, presentant-nos com un altre regulat, buit d'intenció punitiva. El Modo AIS està lliure de caprici, ens compromet a tots i instaura l'acció des de l'ètica i la justícia.

Vinyeta 3. Demanda i immediatesa un desencadenant.

Contextualització.

La situació es genera en un moment de trobada i de joc entre l'Albert i el Francisco que comparteixen l'espai AIS i en el qual veiem reflectida una situació d'aproximació a la violència.

L'Albert és un nen que ha patit una experiència de violència i d'exigència molt pronunciada per part del seu progenitor en la seva primera infància. Aquest fet el portava a una autoexigència i versió autolítica. A posteriori, trasllada la seva autoexigència, en determinats casos, a l'exigència i justícia envers els altres, situant-se en un perfil justicier impositiu.

El Francisco és un nen amb rellevants dificultats en la interacció i el joc entre els iguals, es presenta amb un JO imperatiu, amb una interacció molt primerenca (educació infantil) quant a

les dinàmiques i les normes. Aquesta posició està força enquistada i moltes vegades resulta perversa, al llarg de l'estada a l'AIS, aquesta posició s'ha anat mitjançant a través de la paraula.

La situació es desencadena a partir de la disputa per un objecte, una pilota.

Microrelat de la Vinyeta: La pilota. Del tu o jo, al entre tu o jo.

Un altre denominador comú associat a aquests infants és la pobresa d'activitats vivenciades en els entorns on viuen. Manifesten la necessitat de sortir de l'espai AIS per obrir-se a nous contextos, experiències, vivències, per això sovint anem a les pistes d'skate, la biblioteca, el camp de futbol municipal, els parcs de la zona o l'ermita de la Salut, per conèixer i interactuar amb l'entorn i tenir l'oportunitat de creuar relacions amb altres persones i posar en joc habilitats relacionals en situacions reals i d'aquesta manera acompanyar aquest procés que faciliti que puguin esdevenir ciutadans.

Per altra banda, la immediatesa en l'execució de la demanda és un altre punt en comú. Tot ha de ser al moment i perquè jo vull. Aquest és un vector de treball transversal que emergeix constantment. Com a grup escoltem les demandes de cadascú i decidim conjuntament com les podem organitzar i situar al calendari. Una de les peticions consensuades va ser sol·licitar el permís per poder anar al camp de futbol municipal. Per poder-ho fer efectiu cal que els mestres escriguin un correu a l'Ajuntament formulant la demanda i cal esperar fins que ens arribi la confirmació. Introduïm l'escriptura i la demanda com a elements de regulació i d'un temps d'espera.

Una vegada tenim el vistiplau per anar-hi, proposem als infants poder calibrar individualment i com a grup si ens sentim capaços de realitzar aquesta activitat, situem la importància de pensar sobre les implicacions que té realitzar les activitats, les condicions necessàries i situem les normes pròpies d'aquest espai esportiu municipal per poder cercar el consentiment i responsabilització per realitzar l'activitat des d'aquestes premisses.

Fetes aquestes prèvies, aconseguim tenir disponible el camp de futbol per nosaltres i gestionem uns quants partits de futbol, introduïm el paràmetre de fer variabilitat equips i permutar les posicions (porter, defensa, àrbitre,...). Mentre es desenvolupa el joc, emergeixen situacions de desacord, frustració, insults, desavinences... Aquestes són acollides pels adults amb l'objectiu de poder-les tractar desprovistes de sancions. Les respostes violentes i/o irrespectuoses apareixen a través de la rivalitat o l'egocentrisme. La triangulació entre els adults i el mantra de "*hem vingut a jugar i a col·laborar, el guanyar o el perdre no és important ara*" permet poder mantenir l'activitat. En acabar l'Albert agafa la pilota de l'AIS i el Francisco s'apropa i, sense dir ni una paraula, li arrenca de les mans. L'Albert respon de forma reactiva denunciant aquest acte i té intenció de donar-li un cop al Francisco. La paraula és una bona mediatadora, així que un dels adults, mantenint un to de veu baix i calmant, diu: - "*Disculpeu, pareu un moment. Anem a repetir aquesta escena al modo AIS*". Es dona la paraula al Francisco per facilitar que pugui fer una substitució de l'agressió per la paraula. Aquest, aleshores, es dirigeix a l'Albert i verbalitza:

“Recordes que aquest matí hem decidit que la pilota la duria jo avui?. I el Francisco respon: Sí, és veritat”.

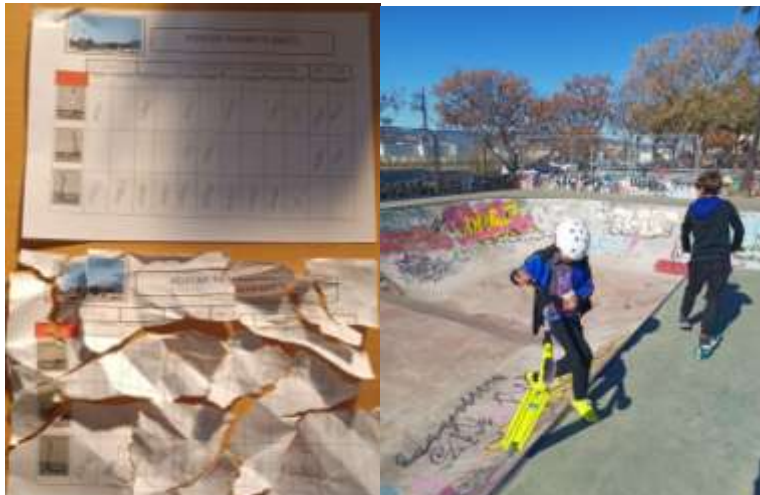
Figura 3. Foto il·lustrativa de la vinyeta. Convivint al camp de futbol.

De la localització del subjecte a la intervenció.

En aquesta vinyeta situem el fenomen de la Violència relacionat amb l'estadi del mirall tal i com ho interpreta Lacan de Wallon (1949). Com funciona l'imaginari, les relacions socials, el vincle, quina imatge retorna al mirall que em mira. Hi ha un tu o Jo, el mirall..., lloc del cos i reconèixer el cos de l'altre. El llenguatge trenca la dualitat i entra en una funció tercera.

Observem que habitualment es generen relacions de violència quan tenen objectes entre mans que són de desig. En aquest moment irromp de manera punyent el sentiment d'injustícia. Es confronten sense espai a la reflexió, la pulsio s'imposa.

En aquestes situacions hem acordat la conveniència d'introduir un tercer que regula, defugint de ponderar la situació des de qui té raó o no, per pensar-la des de la possibilitat d'arbitrar-la. Fet que permet trencar amb la lògica de la dualitat: o tu o jo. Necessitem localitzar un tercer que faciliti la introducció de la lògica: entre tu i jo. En aquest cas s'inventa un element de mediació, les graelles. Les graelles fan de tercer que ens regulen, ens ajuda a anticipar, introdueix una lògica vinculada a la justícia que defuig del caprici i la confrontació.

Figura 4. Espais que ofereixen oportunitats. Exemple de graella per regular l'ús del patinet.

Al llarg de la història del AIS hem anat aprenent i inventant mecanismes per treballar des d'aquesta lògica, la triangulació. En aquest sentit considerem rellevant relatar algunes d'aquestes invencions que han esdevingut crucials en la nostra pràctica. Un element clau és la funció de la pissarra, element que ens acompanya, recolza, ens orienta, ens reuneix, permet mostrar aprenentatges, un veritable company de viatge. La pissarra és un tercer que ens regula a tots.

La pissarra és un element central en la que de manera viva es reflexa la vida, les vivències, l'horari, les notícies, els aprenentatges. En aquest sentit, la pissarra ens facilita, ens permet triangular, ens situa, dona lloc a allò particular i a allò col·lectiu. Facilita la trobada i la possibilitat d'introduir noves propostes des de la flexibilitat i el consens, ens inclou a tots, reforça el sentiment de pertinença i testimonia el lloc singular i genuí que ocupem cadascú.

Figura 5. Exemple de la pissarra com un tercer que regula.

Vinyeta 4. L'individu i el grup. L'individu en el grup.

Contextualització.

Durant un parell de trimestres hem estat analitzant i reflexionant sobre la dinàmica generada en el grup de nens de dilluns i dimarts. En ella observem l'efecte i control d'un dels nens envers la resta. Aquesta posició de domini ha impossibilitat poder desenvolupar les diferents activitats diàries, des de l'inici de la jornada fins al final, els insults, l'exclusió, el domini, el fer per agradar..., ha tenyit l'atmosfera i l'ambient del context.

Els espais de treball regulars de l'equip AIS són indispensables per poder teixir una conversa col·laborativa enfocada a la comprensió de l'actuació de cada nen del grup, defugint de la hipòtesi "aquesta dinàmica és insostenible per culpa d'aquest nen concret". Les mirades i lectures dels professionals de l'equip, que no tenen una atenció directa amb el grup de nens, és clau, doncs els mestres tenim una implicació emocional que en determinats moments interfereix i contamina. Separar-nos de les respostes reactives i de la precipitació, remirar, relatar i revisitar les vinyetes ens permet reorientar-nos per no defallir, per mantenir-nos en la posició d'adult disponible i accessible, obert i sensible al patiment de l'infant.

Aquest vinyeta il·lustra una d'aquestes maneres que hem pogut anar construint des de la resistència a dimitir davant situacions que ens generen impotència.

Microrelat de la Vinyeta. El relat i l'escriptura processos que acompanyen.

Després de dos trimestres amb notables dificultats per dur a terme qualsevol activitat educativa i infructuoses intervencions per part dels mestres, però amb una ferma posició de persistència en l'intent de convivència en grup, comencen a germinar noves posicions i reivindicacions individuals:

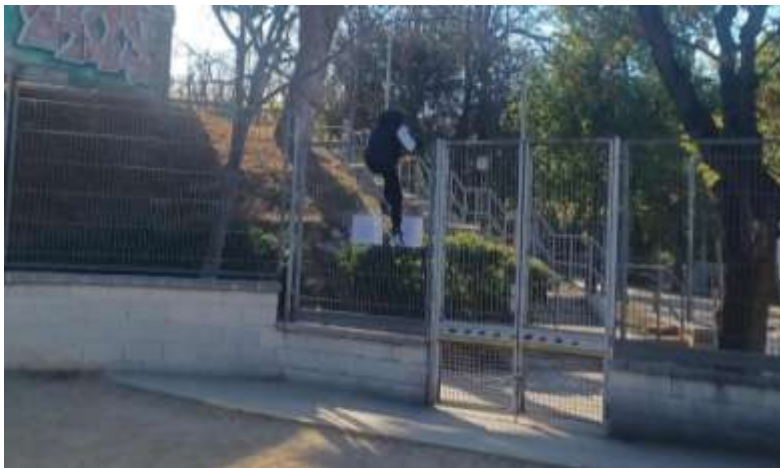
- *"No és just que no puguem anar al camp de futbol, jo no he fet res!"* (Denís).
- *"Ja sabem que tots tenim uns drets i uns deures. Per tenir l'opció d'anar a un espai públic ens hem de responsabilitzar de tenir un comportament cívic"* (Isaac).
- *"Quan el teu company ha insultat al noi (subnormal) que està tenint cura de la zona enjardinada, tu has somrigut. T'has afegit al menyspreu envers una altra persona. És sorprenent perquè a tu t'enfada molt quan un company de l'escola insulta a la teva mare anomenant-la gorda"* (Mia).

Tornant del parc del Llobregat, el Marcos, que ocupa en el grup una posició de control i de lideratge es dirigeix a la font de davant de l'institut on hi ha un grup d'adolescents i agafa un patinet estacionat. A l'instant l'Isaac li diu que el retorni al seu lloc i el Marcos li respon que ni parlar-ne. Durant la resta del trajecte ell fanfarroneja que se l'emportarà a casa seva. En arribar a l' AIS la Mia agafa el patinet i el porta al despatx de la Rosana, directora de l'escola. A continuació li comuniquem al Marcos que la Rosana ens ha dit que cal informar a la família i també retornar el patinet a l'institut. Afegim que amb aquest acte ha perdut el dret de poder participar de la propera activitat fora de l' AIS.

El dia següent, quan arriba el moment de l'espai motriu acordem sortir fora de l'AIS i la Mia relata de nou com va anar la darrera sortida. Afegint que el Primi (educador) es va oferir a retornar el patinet a l'institut el mateix dimarts a la tarda, disculpant-se per l'acció incívica d'un alumne de l'AIS. Es veu que el noi propietari del patinet havia cursat una denúncia per robatori.

Fent referència a l'acord que havíem pres com a grup, "cadascú es responsabilitza de les pròpies accions" avui el Marcos ha perdut el dret de participar de l'activitat motriu a l'aire lliure i es quedarà a l'AIS amb un adult.

Figura 6. Foto d'en Marcos intentant saltar la tanca de l'escola per marxar a casa.

La resposta del Marcos va ser d'amenaçar-nos en marxar cap a casa seva si no el deixàvem participar de l'activitat de grup. La Mia li va contestar que si ho feia aleshores avisaríem a la directora i aquesta a la policia, doncs aquest és el procediment establert. Va enfilar-se a la porta exterior de l'escola mentre repetia insistentment que marxava. La Mia es va mantenir asseguda pacientment. Passat un temps el Marcos va baixar i es va apropar a la mestra mentre continuava cridant i aquesta es mantenia en silenci. En un moment determinat el nen va esclatar a plorar tot implorant una segona oportunitat.

Aleshores l'adult va suggerir-li retornar al jardí de l'AIS per poder compartir la seva demanda amb la resta del grup que s'estaven preparant per marxar.

Tothom va escoltar la demanda de segona oportunitat que plantejava el Marcos i es va generar una conversa en la que es va acordar signar un full de compromís per part de tots infants a mantenir un comportament cívic.

Aquest compromís va permetre inaugurar el ritual d'escriure una acta diària sobre el compromís signat, en el qual cada membre del grup s'autovalora (nens i adults). L'acte d'iniciar aquest ritual ben aviat va promoure que més enllà de l'autovaloració s'incorporessin altres elements de reflexió. L'escriptura ens permet deixar constància del que ha passat defugint d'interpretacions desdibuixades, és una bona manera de deixar empremta de la història

compartida i prendre consciència del que hem estat capaços de generar com a grup, de les iniciatives i descobriments, dels aspectes individuals a millorar i a polir, de comentaris o accions poc acurades, d'accions adreçades al benestar d'altres persones que coincideixen en els trajectes o en els llocs.

De la localització del subjecte a la intervenció.

Des de la intervenció educativa un aspecte fonamental que plantegem, és la importància i necessitat de que cada subjecte pugui donar lloc a la seva posició subjectiva. Posicions que en moltes ocasions estan enfrontades, assimilades, identificades, bloquejades, fet que exigeix un temps per indagar i comprendre per d'aquesta manera plantejar propostes orientades.

Quan la presència de l'altre, la paraula i la demanda es tradueixen automàticament en confrontació, constatem que introduir un element que faci una funció mediatra, contribueix a poder conversar defugint la confrontació. En aquest sentit l'acta compleix la funció de tercer, és un element que acompanya, que regula, que no imposa. Per altra banda trenca amb la lògica que aquest element mediatra sigui l'adult, que està en la posició constant d'estar arbitrant entre el bé i el mal, i facilita que es produeixi un canvi de paradigma enfocat a posar en primer pla la pròpia responsabilitat dels actes.

Tot aquest plantejament té com a element clau la inclusió de la veu dels infants com agents protagonistes de les pròpies elaboracions. Al mateix temps que es promou que els mestres es puguin separar de la posició de domini i puguin esdevenir un altre regulat, que posa en escena lo social, els paràmetres de la convivència, on es posa en joc l'individu i el grup. L'individual es posa en el lloc de la satisfacció i allò social ens convoca a una renúncia.

L'escriptura compleix una funció catalitzadora i de regulació. A través de l'escriptura anem copsant els processos subjectius. Es veu una evolució en el contingut de les actes, en una primera fase aquestes actes servien per fer enuncisats del costat del bé i del mal, poc a poc aquests textos reflexen processos de reflexió i vivències. Els permet connectar amb el què els passa, localitzant algunes dificultats que es poden posar en conversa.

Les actes també brinden l'oportunitat d'introduir pensament als esdeveniments, a les contingències, introdueixen un temps d'espera que permet conjugar mirades, posicionaments, un temps de recapitulació, un lloc de presa de consciència. També donen lloc a la història vital del grup. Fan grup.

Vinyeta 5.

Contextualització.

El grup de nens de dimecres i dijous dediquen espais de temps al joc simbòlic. Cadascú escull representar un determinat animal i a partir d'aquesta identificació es va trenant una història. Tot i que els arguments són diversos en ells apareixen temes recurrents: El domini, la violència, la mort, la cura, la rivalitat, els rols familiars (pare, mare, fill, germà)...

Microrelat de la Vinyeta. El joc simbòlic un camí.

De manera espontània a l'entrada de l'ÀIS el Kevin i el Roger inicien un joc, comencen a representar com si fossin gossos i es genera una interacció entre ells. Es posen en joc les races, cada un dels nois diu que és d'una raça determinada, el Kevin (gos salsitxa), el Roger (Pastor Alemany- Gos policia) i en aquest moment s'afegeix al joc un tercer nen, el Jairo, que pren com a raça de gos (Golden Retriever, diu que és gos policia, després rectifica i diu Rottweiler. MOLT AGRESSIU).

Comença el joc i cada gos es comunica amb la resta mitjançant l'expressió facial i els lladrucs. De seguida el Jairo es situa en el rol agressiu i violent, els altres es senten envaïts. L'expressió facial del Roger indica indignació i defensa. Els adults aturem uns minuts el joc tot introduint la importància de cercar i llegir les característiques concretes de cada raça per poder interpretar-les adequadament.

Gos salsitxa: Aquesta raça tenia com a funció atrapar rosegadors sota terra i dins els caus, d'aquí la seva forma allargada i baixa. És amable, intel·ligent i molt casolà, demostrant un afecte especial envers els nens als quals adora i cuida. També es diu que és un gos molt gelós, que sempre camina reclamant afecte.

Pastor Alemany: Treballador nat, afectuós amb la família, excel·lent guardià, pacient i protector amb la canalla. Pastor de vaques i ovelles amb un trot infatigable i una gran intel·ligència. Ha excel·lit en nombrosos treballs útils de l'home: gos policia, gos guia, gos de defensa. És un animal àgil, despert i ple de vida.

Rottweiler: Tranquil, segur i valent, amb una fredor i amb un comportament segur de si mateix que no es presta a les amistats immediates i indiscriminades. Té un desig inherent de protegir la llar i la família. El comportament potencialment perillós en ells és fruit d'un propietari irresponsable, abús, negligència o manca de socialització.

Aquesta recerca ens permet calibrar quina relació i identificació hi ha entre la descripció del gos i l'actuació de cada infant.

De la localització del subjecte a la intervenció.

El joc permet apropar-nos a les ficcions amb les que els nens construeixen la seva identitat. I, al mateix temps, posen en joc la comprovació i el reconeixement del que ells representen per als altres. "Que sóc jo per a l'altre?"

A través del joc simbòlic els nens posen de manifest i ensenyen els seus models identificatius, plantegen les seves identificacions. La funció projectiva que moltes vegades els treuen del rol que ocupen i dels escenaris que han estat objecte.

Constantment en el joc es posa en evidència el domini, és una reiteració del modus vital que configura el seu dia a dia. Es posa en mode joc, la crueltat i el gaudi de produir dolor a l'altre. Com fer el tall quan s'inicien processos d'intercanvi violent? En aquesta vinyeta s'observa que

introduint el saber com a tercer, permet que el coneixement medi i trenqui amb la lògica del tu o jo. En aquest cas, la lectura de les característiques dels gossos permet introduir pensament, el coneixement i el saber ens articula.

Aquest joc facilita trencar amb la rigidesa i introduir l'alternativa, el matís, la convivència de diferents maneres d'estar. En aquestes situacions permet introduir regles, construir allà simbòlic separat de l'imaginari, introduir normes, paràmetres que promou en estar 'entre'. Facilita introduir un NO en termes de si, sí però no de qualsevol manera, promovent la possibilitat de poder conviure i estar en posició d'intercanvi.

Quan es proposa la dimensió joc, es posen en joc moltes qüestions que estan compromeses en el pla de la realitat. El joc és molt ric però al mateix temps posa en acte qüestions de calatge que poden promoure situacions delicades i compromeses que demana que l'adult pugui introduir paràmetres que ajudin a regular.

El joc permet una transgressió regulada en un espai imaginari que protegeix d'un real en el que es puguin agredir, al mateix temps que van inventant regles de joc per protegir-se, per posar-se límits.

Es repeteixen jocs que són reflex de vivències, inquietuds, exploracions. Sovint reproduïxen escenes i comportaments de jocs que experimenten *on line*, són jocs molt violents. També, en altres ocasions, inicien jocs més genuïns que posen en joc qüestions més pròpies i singulars. A través d'aquestes situacions de joc podem comprendre qüestions que estan directament vinculades a la seva singularitat, introdueixen qüestions que els interroguen i oportunitats d'intervenció.

Figura 7. Fotos que representen situacions de joc. Fils de treball.

Reflexions finals

Aquest recull de vinyetes són tan sols una mostra explícita de la realitat, el patiment i el sentiment d'indignitat que viuen molts infants, doncs esdevenen víctimes de processos de segregació i per tant passen a ser nens i nenes que no tenen un lloc al món. Nens agressius i/o agredits que impliquen una doble mirada en paral·lel, particular i universal, mirades que fan possible un altre social i que permeten cohabitar les diferències. Aquest és un punt crucial en la lògica de la intervenció. Donar un lloc de dignitat on habitar, un lloc on la violència verbal, física, relacional pugui ser acollida i acompanyada cap a la construcció de maneres d'habitar en comú.

Aquest habitar en comú implica un lloc, el lloc que podem dir, fent referència a l'Arquitecte Gaudí que dona nom al nostre AIS, on les qüestions de l'espai i el seu emplaçament, són crucials.

En aquest sentit, els llocs pre-interpretats, generen possibilitats individuals i col·lectives. Les possibilitats, per exemple, d'entrar i sortir del camp de la mirada, de sostenir certes distàncies i espais diferenciats dins d'un mateix àmbit. Recorreguts particulars on l'infant pugui deixar els seus objectes a la cura i facin seu i co-habitable l'espai.

Queda patent el valor de l'espai, i no és menor la importància de generar les condicions per a donar també un espai a la paraula de tots els agents, tant dels professionals, com dels nens i les seves famílies. Reconèixer les paraules que parlen del malestar. El sofriment individual i familiar que impedeix sostenir-se en una escolaritat regular. Les inquietuds i interrogants de les escoles respecte a les dificultats dels infants per mantenir-se en el model educatiu que se li ofereix.

Aquestes converses porten aparellada la conveniència, com s'ha reflectit al llarg de l'escrit, d'un treball integrat. En ell es posen en diàleg les perspectives, educatives, socials i clíniques, per a establir línies de treball compartides darrera d'una estabilització clínica, d'elaboració del símptoma. Oferint la possibilitat de lloc a la receptivitat del noi a una manera de consentir i interessar-se per una trobada educativa, social, i la reducció del seu nivell de malestar i per tant el grau de violència latent.

La paraula porta implícites moltes connotacions, els enunciats, les enunciacions, que a vegades poden deslligar en un acte que violenta i genera malestar i reactivitat, d'aquí la importància del silenci, com una altra manera de parlar. Pren importància situar un ambient de paraules i de silencis que allotgi les ocurrencies dels nois que a vegades bloquegen l'accés a rebre dels altres una proposta educativa, guardar un silenci allà on la insistència de la paraula pot ser mordaça. Ens introdueix interrogants, ens seguim preguntant, de què es defensen? A què respon la violència de les seves accions i/o comentaris? Són nens agressius i/o agredits?

Són reflexions que es van convertir en la base en la construcció de la proposta educativa terapèutica que es va teixint amb els nois i els seus referents familiars, educatius, clínics i socials.

Reflexionar sobre el nen violent, díscol, pertinaç, ens porta a examinar qüestions com la posició de l'infant, aquell que no ha accedit a l'ús de la paraula i que és des del seu inici subjecte d'aquesta. Què nomena i amb què és nomenat. Com es conforma un subjecte ens dona la clau sobre certs fenòmens de violència.

Forma part del nostre abc reflexionar sobre els efectes que tenen les maneres de dir i les seves ressonàncies sobre els nois als quals ens dirigim. Posant en primer pla el reconeixement del que és genuí, de l'únic, de l'autenticitat de cadascú. També tenint en compte l'efecte de la demanda i la presència de l'altre. Aquests elements de reflexió es conjuguen amb posar en joc una atmosfera que produeixi desig, així com lliure d'una intencionalitat d'exigència, procés necessari per al tractament de la demanda i en aquestes, situar-nos atents als circuits pulsionals que es posen en joc. Seguim plantejant-nos qüestions de gran calibre com la conformació o no d'un cos, la seva manera de viure el seu cos i les preguntes i respostes que els posen en interacció i interrogació pel seu cos i el de l'altre.

Aquestes consideracions tenen un efecte directe en la presa de decisions sobre l'acció educativa, la importància de generar contextos de confiança i presentar-nos com adults "confiables". Sempre des d'una posició de respecte i delicadesa que mira de mantenir la distància entre els cossos, la manera de dirigir la paraula al grup i a cadascun d'ells, els tons de veu que modulen les enunciacions i el maneig de la mirada.

Apostem per la convicció que no és possible una acció educativa ni clínica sense ètica. No es pot establir un vincle sense la confiança, i la possibilitat de l'elaboració d'un saber. Un saber fruit del temps de comprensió, resistent a les precipitacions i estandardització, a partir de la qual es pugui proposar una intervenció orientada a la pacificació, que no sentenciï i permeti la construcció d'entorns acollidors que protegeixin la capacitat d'aprendre, compartir i desitjar. Una finestra oberta al canvi i la resistència a l'impossible.

Referències bibliogràfiques

- Brignoni, S, Esebbag, G & Grisales, A (2022). *Violencias y desamparos. Una práctica colaborativa entre salud mental y educación*. Barcelona: NED.
- Chantal, M. (2018). *¿Es posible un mundo sin violencia?*. Madrid: Vaso roto.
- De la Boétie, E. (2003). *Discurso de la servidumbre voluntaria*. México: Sexto piso.
- DECRET 150/2017, de 17 d'octubre, de l'atenció educativa a l'alumnat en el marc d'un sistema educatiu inclusiu. <https://dogc.gencat.cat/ca/document-del-dogc/?documentId=799722>
- Di Ciaccia, A. (2003). *El sujeto y su Otro. Cuadernos de psicoanálisis nº 28* La práctica entre varios. Bilbao: Eolia
- Girard, R. (2005). *La violencia y lo sagrado*. Barcelona: Anagrama.
- Hegel. G.W.F (1993). *Fenomenología del espíritu*. Bogotá: Fondo de cultura económica.

Lacan, J. (2006). *El Seminario 10. La Angustia*. Buenos aires: Paidós.

Lacan, J. (1995). *Escritos 1. El estadio del espejo como formador de la función del yo (je) tal como se nos revela en la experiencia psicoanalítica*. México : Siglo XXI editores.

Correspondència amb els autors: *Mia Puig Rovira*. E-mail: mpuig2@xtec.cat. *Isaac Sbordone Retuerta*. E-mail: isbordon@xtec.cat. *Jose Castillo Murillo*. E-mail: jcastillom.hsagratcor@hospitalarias.es. *Esther Cárcel Ferrer*. E-mail: ecarcel@xtec.cat.